

УДК 061.22:06.05(1-22)(477.43(.44):311“1917/1919”

Г.Г.Кучеров

Діяльність сільських “Просвіт” Подільської губернії у статистичному вимірі (1917–1919 рр.)

У статті досліджується питання діяльності сільських “Просвіт” Подільської губернії у 1917–1919 рр. через призму статистичних джерел. Зокрема, простежено процес утворення товариств, їх кількість в окремих повітах і губернії в цілому. Особлива увага присвячена добі Директорії УНР, коли виникли сприятливі умови для розвитку просвітництва.

Великий обсяг статистичних відомостей стосується фінансової діяльності сільських осередків “Просвіти” за часів Центральної Ради, гетьманату П.Скорпадського, Директорії УНР. З’ясовано, що робота товариств повністю залежала від їх фінансових можливостей, особливо від сплати просвітянами членських внесків. На діяльність товариств значною мірою впливали місцеві умови. “Просвіти” влаштовували різні заходи, щоб збільшити свої бюджет. І витрачали кошти лише за потреби.

Одним із головних завдань, що стояли перед сільськими “Просвітами”, було відкриття власних книгозбірень або бібліотек-читалень, придбання літератури і періодичних видань, позаяк це не вимагало значних фінансових витрат. У публікації подано статистичні дані про кількість книг, періодичних видань у деяких осередках.

Встановлено, що сільські осередки “Просвіти” краю систематично займалися благодійною діяльністю. За рахунок просвітницьких заходів надавалася допомога нужденним, освітнім закладам, дошкільним установам тощо.

Значний статистичний матеріал використано для з’ясування допомоги сільським просвітянам з боку місцевих органів влади, самоврядувань, окремих громадян. У 1917–1918 рр. “Просвіти” могли покладатися здебільшого на моральну підтримку держави, оскільки через важкий фінансовий стан, проблеми з державотворенням вона не могла надати їм суттєвої грошової допомоги у здійсненні культурно-освітньої роботи. За часів Директорії влада намагалася сприяти роботі “Просвіт” на всіх рівнях: від волосного до державного. Систематично вона виділяла кошти на просвітницьку діяльність. Поступово склалися умови для об’єднання товариств у спілки.

Ключові слова: “Просвіта”, просвітяни, діяльність, товариство, осередок, допомога, статистичні дані.

Особливістю кінця ХХ – початку ХХІ ст. є потужне піднесення українського відродження, зростання уваги до вітчизняної історичної спадщини, до набутого століттями духовного багатства. Успішне творення незалежної демократичної України можливе лише за умови повернення із забуття історичних фактів, подій, імен видатних осіб, напівзабутих сторінок духовної історії нашого народу.

У зв'язку із цим важливу наукову цінність, пізнавальне і практичне значення має діяльність громадського, культурно-освітнього товариства “Просвіта” у сучасному національно-культурному відродженні українського народу, у формуванні його національної самосвідомості. 147 років спливає відтоді, як було його засновано, проте інтерес до його діяльності не зникає. Така увага до “Просвіти” в національно-духовній історії України є закономірною.

Діяльність сільських товариств “Просвіта” на території Подільської губернії після лютневої революції 1917 р. і досі лишається однією з малодосліджених сторінок історії українського національно-культурного руху. Між тим, саме у роки національних змагань 1917–1921 рр. товариства активно працювали над підвищенням національної свідомості українського населення, сприяли підвищенню його освітнього та культурного рівня.

Частково дослідженням із вказаної проблематики присвячені праці сучасних вітчизняних дослідників А.Середяк [1], О.В.Лисенка [2], Л.І.Євселевського [3], С.Я.Фарини [3], О.М.Германа [4], Л.В.Кравчука [5], С.А.Масюк [6], Т.Осташко [7], О.Малюти [8], В.С.Лозового [9], В.А.Нестеренка [10] та ін. Зазначені вчені у своїх роботах відводять вагоме місце ролі просвітницьких осередків у національно-визвольних змаганнях українського народу, аналізують процес утворення “Просвіти” у різних регіонах держави, розкривають форми і методи культурно-освітньої праці просвітян, показують їх участь у створенні навчальних закладів тощо. Однак вказані праці не містять комплексного вивчення проблеми. Суттєвим їх недоліком є брак статистичних даних про роботу осередків, які були б важливим матеріалом щодо їх вивчення. З огляду на це актуальність публікації зумовлена потребою розкрити історичну правду про діяльність “Просвіти” на території Подільської губернії через призму статистики.

У 1917–1919 рр. “Просвіти” здебільшого виникали завдяки народній ініціативі. Через це вже на початковій стадії своєї діяльності вони допускали прорахунки. Це видно хоча б із того, як поставали сільські товариства. Як правило, в урочистій обстановці збирався гурток активних людей-фундаторів, котрі агітували селян вступати до осередку: роз'яснювалося його значення, обиралися рада товариства, збиралися кошти на майбутню діяльність тощо. Важливим у роботі товариств було наявність достатньої чисельності членів для проведення найрізноманітніших форм роботи. Як показувала практика, спочатку до “Просвіти” записувалося багато бажаючих. За короткий термін чисельність просвітян у товариствах могла становити переважно 100–250 осіб. Вони включалися в роботу із великим завзяттям, намагаючись якнайшвидше досягти значних успіхів. У селах панувала атмосфера загального піднесення. Зокрема, у травні 1917 р. у Проскурівському повіті нараховувалося вже до 8 “Просвіт” [11, с. 3]. Станом на вересень 1917 р. у Вінницькому повіті нараховувалося 30 товариств, 12 з яких були її філіями [12, с. 2]. У цілому в липні 1917 р. на території Подільської губернії діяло біля 120 товариств [13, с. 3].

Проте часто закінчувалося все тим, що не вистачало сил і віри в успіх

розпочатої справи. Частина селян через проблеми, що стояли перед товариствами, розчаровувалась у перспективності культурно-освітньої праці й відходила від активної роботи. Через їх байдужість інтелігенція теж залишала працю в осередках. Тому у багатьох “Просвітах” відчувався брак інтелектуальних сил. Активну роботу продовжувало лише кілька осіб. Подільський часопис “Село” у рубриці “З життя “Просвіт” на Поділлі” радив “не ганятися” за великою кількістю членів “Просвіти”, а пропонував згуртуватися 10-15 найбільш свідомим особам: “Певність цих 15 чоловік, їх сердешне бажання активної участі в праці освідомлення і освіти своїх селян далеко і безмірно дорожчі 100 членів...” [14, с. 21].

Прихід до влади П.Скоропадського змінив ситуацію. Вважаємо за доцільне навести кілька думок очевидців тих подій про гетьманат та становище культурно-освітньої сфери того часу. Зокрема, за висловом відомого академіка і громадського діяча С.Єфремова, можновладці “співаючи гімн освіті, перетворювали її на вічного жида” [15, с. 119]. На його ж думку, це досить негативно позначилося на піднесенні культурно-освітнього рівня насамперед сільського населення. “Те село, що півтора року тому враз було стрепенулось і струнуло з себе одвічні кайдани, що створило сотні самостійних “Просвіт”, гімназій – те село дичає”, – писав він у вересні 1918 р. [15, с. 119].

У книзі “Із історії освітнього руху на Україні” С. Постернак – активний учасник революційних подій – писав, що гетьманський переворот спочатку загальмував, а потім і взагалі припинив розвиток позашкільної освіти. Почалися гоніння з боку колишніх землевласників. Уся інтелігенція, особливо українська, була взята під підозріння як неблагонадійна. До земств повернулися цензовики, колишні інспектори народних шкіл; до Державної варти – колишні поліцаї, стражники, урядники, справники, станові, губернатори. Розпочалося руйнування зробленого за попередні місяці існування Центральної Ради [16, с. 91]. Один із радянських функціонерів тих років Я.Ряппо відзначав, що при гетьманаті П.Скоропадського зростання “Просвіт” призупинилося [17, с. 13]. Це можна побачити по згадуваному вже Проскурівському повіту, де станом на 5 вересня 1918 р. фактично існуючих товариств нараховувалося 8 [18, арк. 29]. Таким чином, за період з травня 1917 по вересень 1918 р. зростання кількості просвітніх осередків не відбувалося.

Важливе значення для розвитку просвітництва у краї мав прихід до влади Директорії УНР. Ця знаменна подія дала поштовх розвитку просвітництва. Шпальти газети “Життя Поділля” рясніють повідомленнями про виникнення товариств у тому чи іншому населеному пункті. Так, в 11 номері за 1918 р. було надруковано повідомлення про заснування просвітницьких осередків у с.Пелиповських Киричинцях Летичівського повіту та с.Яромирці Кам’янецького повіту [19, с. 4]. Окремі осередки відновлювали свою діяльність, перервану за гетьманату. Як наслідок, наприклад, на 28 лютого 1919 р. в Ушицькому повіті нараховувалося вже 37 волосних і сільських товариств [20, с. 4]. У цілому, станом на 25 березня 1919 р. на Поділлі нараховувалося 203 “Просвіти”. По

повітах ця цифра розподілялася наступним чином: Кам'янецький повіт – 34 осередки, Ушицький – 26, Проскурівський – 20, Летичівський – 10, Літинський – 12, Брацлавський – 14, Вінницький – 13, Гайсинський – 13, Балтський – 15, Ольгопольський – 5, Ямпільський – 22, Могилівський – 19 [21, с. 3]. Тобто, як бачимо, кількість товариств у повітах відрізнялася і залежала від свідомості місцевого населення, місцевих умов, підтримки органів влади, споживчих, кооперативних та інших товариств. Кількість просвітницьких організацій на Поділлі постійно зростала. Підтверджують цей факт дані таблиці 1.

Табл. 1. Кількість “Просвіт” на Поділлі у 1919 р. [21, с. 3; 22, с. 4].

№	Дата	Кількість “Просвіт”
1	25 березня 1919 р.	203
2	5 квітня 1919 р.	до 300
3	29 квітня 1919 р.	до 400
4	осінь 1919 р.	понад 400

У 1917–1919 рр. перед сільськими “Просвітами” регіону гостро стояла фінансова проблема. Для багатьох із них вона була чи не найголовнішою, адже кошти потрібні були для організації осередку, його структурних підрозділів, проведення культурно-освітньої праці і т. ін. Зокрема, у с.Грицькові, що на Поділлі, при утворенні товариства було зібрано 30 крб. [23, с. 3]. У 1918 р. в с.Багринівці Літинського повіту на відкриття бібліотеки-читальні земство виділило 4000 крб. [24, с. 3]. В іншому с.Янівці Летичівського повіту при відкритті товариства було зібрано 900 крб. [25, с. 3].

Фінансову ситуацію можна було також частково поправити за рахунок сплати просвітянами членських внесків, за рахунок яких поповнювалася каса “Просвіт”. Як правило, “Просвіти” визначали фіксований розмір внеску, а хто бажав, міг платити і більше. Зважаючи на те, що селяни не могли заплатити велику суму, деякі товариства зменшували тарифи. У 1917–1919 рр. більшість товариств встановлювали для своїх членів мінімальний розмір внеску. Як правило, він становив 1 крб. на рік. Були осередки, які встановлювали розмір внеску в 50, 25 коп. на місяць чи 2-3 крб. на рік [26, с. 4]. Зокрема, у с.Сербі Могилівського повіту річні членські внески становили 2 крб., 50 коп. відповідно за три місяці [27, с. 10]. Окремі товариства взагалі не визначали розмір внеску. Це робилося для того, щоб залучити якомога більшу кількість людей до просвітньої роботи. Поступово розмір членського внеску зростав внаслідок інфляційних процесів. У с.Багринівці Літинського повіту 22 жовтня 1918 р. відкрито товариство “Просвіту”. Розмір членського внеску становив 5 крб. на рік [24, с. 3]. У 1919 р. при утворенні інших осередків встановили таку ж суму при визначенні допомоги від просвітян [28, с. 4].

Набувала поширення практика сплати щорічних внесків. Їх розмір був різним залежно від місцевих умов. Так, членський внесок товариства с.Могильної Гайсинського повіту із початку заснування осередку був не визначе-

ним (хто скільки міг), проте, як це видно із статуту товариства, відправленого на затвердження до Вінницького Окружного суду восени 1918 р., він вже становив 10 крб. на рік [18, арк. 45]. Для поповнення скарбниці товариств і для тих, хто хотів стати довічним членом, встановлювався підвищений розмір внеску. Наприклад, “Просвіта” с.Карбівки у статуті пропонувала, бажаючи мати такий статус, внести 1500 крб., але той, хто своєчасно не вносив цієї суми, втрачав членство у товаристві [29, арк. 43].

Основу будь-якої “Просвіти” складав бібліотечний фонд. З огляду на те, що 80% населення було неписьменним, одним із головних завдань просвітян було відкриття власних книгозбірень або бібліотек-читалень, придбання літератури і періодичних видань, позаяк це не вимагало значних фінансових витрат. Кількість книг здебільшого залежала від фінансових можливостей осередку, допомоги різних інституцій тощо. Так, у с.Серединці Гайсинського повіту було біля 100 примірників літератури [30, с. 3]. “Просвіта” с.Байківки Вінницького повіту за два місяці свого існування протягом червня-липня 1917 р. придбала для бібліотеки-читальні близько 500 примірників різних книг і передплатила багато українських часописів [31, с. 3]. Для порівняння, більш стабільна і міцна “Просвіта” Могилева-Подільського мала лише 800 книжок [15, с. 67]. У 1919 р. жванецька “Просвіта” Кам’янецького повіту також досягла відчутних успіхів у своїй роботі. Зокрема, Подільська народна управа отримала відомості про стан товариства, з яких видно, що осередок систематично працював і мав свою книгозбірню, яка нараховувала 1500 примірників [32, арк. 62].

Крім придбання літератури і часописів, просвітницькі товариства регіону займалися виданням власної друкованої продукції. Як свідчить сучасна дослідниця Т.Р.Соломонова, найбільш продуктивним для них був 1917 р. – 18 видань, у 1918 р. – 9, 1919 р. – 2 [33, с. 147]. Звісно, дозволити собі друкувати книги і газети могли товариства, забезпечені фінансово. А їх було небагато.

Сільські товариства займалися не лише просвітницькою діяльністю, але й благодійною. Так, 1 вересня 1919 р. гурток аматорів м-ка Снітків Могилівського повіту організував виставу “Майська ніч”. 1533 крб. прибутку від неї спрямовано на потреби “Просвіти”. Виручку від наступних вистав (1502 крб.) передано на користь сиріт вбитого місцевого міщанина-єврея І.Речкмана [34, с. 23].

Крім того, “Просвіти” допомагали освітнім закладам. Зокрема, товариство с.Капустян виділило 300 крб. на ремонт школи [35, с. 3]. Окремі просвітницькі осередки регіону виділяли стипендії. Наприклад, товариство с.Байківки Вінницького повіту для навчання дітей у початковій школі, а також дорослих у вечірній направило одну особу на педагогічні 3-х місячні курси і виділило їй стипендію в розмірі 180 крб. [31, с. 3]. Наскільки питання філантропії гостро стояло перед “Просвітами”, можна судити з того, що окремі з них вносили у свої статуті відповідні пункти.

Історія людства постійно доводить перспективність виховання дітей і, як зазначав часопис “Село”, “діти є тим ґрунтом, основою, на якій мусить вирости здорова, вільна країна” [36, с. 4]. Враховуючи те, що відповідних фахівців

було обмаль, основний тягар організації цієї справи у 1917–1919 рр. взяли на себе товариства “Просвіта”. Врешті-решт їх праця дала позитивний результат. За короткий час по всій губернії почали відкриватися дитячі садки (Кам’янець, Жванець, Баговиця). Так, у с.Баговиця Кам’янецького повіту дитячий садок був організований у листопаді 1918 р. У його відкритті найактивнішу участь взяла місцева “Просвіта” при допомозі губернського земства. Організуючи садок, виникли матеріальні проблеми, оскільки не було відповідного приміщення. Тому садок вирішено розмістити у селянській хаті. До 1-го лютого 1919 р. у ньому було 24 дитини віком від 5 до 8 років, з них 15 хлопчиків і 9 дівчаток. Вони займалися співами, малюванням тощо [37, с. 4]. У березні 1919 р. Кам’янець-Подільська повітова народна рада ухвалила рішення про створення в селах повіту додатково ще 5 дитячих садків, а на потреби дошкільного виховання виділити 137 тис. грн. [38, с. 9]. Систематично селяни зверталися до органів влади із заявами відкрити у них дошкільні заклади. Відповідна заява надійшла від громади с.Грузького Гайсинського повіту. Місцева “Просвіта” асигнувала на дитячий садок 6000 крб. [39, с. 3].

Повну картину становища сільських товариств можна простежити на прикладі с.Могильне Гайсинського повіту. Тут товариство було засноване 23 березня 1917 р. Через місяць воно нараховувало вже 150 членів, а станом на 12 жовтня – 190 осіб. З них – 149 чоловіків, 41 жінка. Їх релігійний і національний склад був такий: православних – 178, євреїв – 2, росіян та представників інших національностей – 10. Членський внесок, як це видно зі статуту осередку, становив 10 крб. на рік. Від початку існування товариства прибутки становили 1547 крб., видатки – 1383 крб. 50 коп. У книгозбірні налічувалося 782 книжки – всі україномовні: белетристика, поезія – 300 примірників, історія – 92, сільське господарство – 26, природознавство – 49, на політично-соціальні питання – 127, часописи – 77, п’єси – 96, ноти – 21 [18, арк. 45].

Самотужки винести на собі весь тягар позашкільної освіти “Просвіти” не могли. З огляду на це важливою для них була допомога з боку місцевих органів влади, громадських організацій та громадян. До них просвітняні регулярно зверталися із проханнями про співпрацю. Так, після I Всеукраїнського з’їзду “Просвіт”, відгукнувшись на заяву товариств, відділ позашкільної освіти при Генеральному Секретарстві освіти на листопад-грудень 1917 р. запланував надати їм кошти в розмірі 1000 крб. [40, арк. 10].

Зважаючи на складне становище товариств, на допомогу їм прийшли губернська, повітові та волосні народні управи. Зокрема, у березні 1917 р. XI надзвичайні Подільські губернські земські збори ухвалили постанову, в якій пропонували повітовим управам надати “Просвітам” кошти для видання українських підручників та забезпечити ними школи регіону [41, с. 4]. Однак у цей час просвітняні могли покладатися здебільшого на моральну підтримку самоврядування, оскільки через важкий фінансовий стан, проблеми з державотворенням воно не могло надати суттєву грошову допомогу у здійсненні культурно-освітньої роботи “Просвіт”.

Частково ситуація змінилася у другій половині 1918 р., коли департамент позашкільної освіти виділив 600 тис. крб. допомоги товариствам (по 6 тис. на повіт). Не менше зазначеної суми виділили також народні управи [42, арк. 134]. Крім цього, зі звіту Подільської губернської народної управи губернській народній раді у 1918 р. за №76/22 видно, що більша частина повітових народних управ Поділля прийняла запропонований їм губернською управою зразковий обрахунок на позашкільну освіту, в якому передбачалася допомога сільським “Просвітам” на друге півріччя 1918 р. Зокрема, 50-ти сільським осередкам Вінницького повіту визначено допомогу у розмірі 200 крб. [43, с. 77]. Згідно наказу МНО, департамент позашкільної освіти надавав державну допомогу “Просвітам” безпосередньо або через земські та міські самоврядування [44, арк. 220]. Сільські осередки вже могли спланувати свою діяльність, враховуючи ці кошти.

У період правління П.Скоропадського низка сільських товариств досягла певних успіхів у справі просвіти селян. Так, “Просвіта” с.Женишковець Летичівського повіту з квітня по серпень 1918 р. створила драматичний, співочий, дитячий гуртки, струнний оркестр, улаштувала 6 вистав, 2 безкоштовних дитячих вечора, 1 народну гулянку, 1 національне свято, 3 лекції, 4 танцювальних вечірки. За цей же час чисельність просвітян зросла з 26 до 120 осіб [45, с. 21-22].

Під час гетьманату “Просвіти” продовжували свою культурно-освітню роботу. У цьому відношенні виділялося жванецьке товариство. Її бібліотечний фонд постійно зростав в основному за рахунок книжок, подарованих місцевим населенням. Проте задовольнити літературний “голод” останнього такими заходами було важко. На допомогу осередку прийшло губернське самоврядування, яке 12 жовтня виділило 1000 крб. на придбання книжок [46, с. 2]. А 31 жовтня 1918 р. додатково було виділено ще 1000 крб. на утримання дитячого садка, яким опікувалися місцеві просвітяни [47, арк. 10, 11].

Із падінням режиму П.Скоропадського справа із надання підтримки просвітницьким товариствам стала суттєво покращуватися. Так, земство виділило бібліотеці-читальні “Просвіти” с.Багринівки Літинського повіту 4000 крб. [24, с. 3]. Більше того, вже у день відкриття деякі організації отримували в подарунок необхідні їм речі. Так, глібівська “Просвіта” Ушицького повіту одержала після свого утворення 30 листопада 1918 року від Подільської губернської управи книги загальною вартістю 100 крб. [48, с. 25]. За короткий час книгозбірня товариства зросла до 400 примірників. А на кінець 1919 р. у бібліотеці нараховувалося 1000 примірників книжок на суму 921 крб. [34, с. 23]. Чутки про товариство дійшли до сусідніх сіл, звідки стали приходити у Глібів селяни за книжками. Просвітницький осередок заснував свої філії у: Капустянах, Джурджевцях, Глибичку, Мар’івці, Гуті-Глібівській, а також попросив Подільську губернську народну управу допомогти йому організувати книгозбірні у цих селах, асигнувавши 1000 крб. Крім цього, глібівські просвітяни просили видати для нових книгозбірень літературу на суму 1000 крб. [48, с. 25].

Питання забезпечення просвітницьких організацій друкованою продукцією перебувало у полі зору губернських органів влади. У 1919 р. Подільська губерньська народна управа через обмеженість книжкового ринку замовила для “Просвіти” у Відні, Лейпцигу і Берліні 300 тисяч зошитів з синього грубого паперу, 100 тис. з білого і велику кількість книжок [49, арк. 38]. Діяльність товариств залежала також від сприяння місцевих органів влади, тим більше, що “Просвіти” виконували частину державної і громадської праці. І така підтримка, хоч і невелика, стала надходити. Подільська народна управа, поділяючи думку про необхідність матеріальної допомоги “Просвітам”, надавала їй лише книжками, зважаючи на досвід 1918 р., коли товариства Поділля просили друкованого слова. Губерньська влада запропонувала народній раді виділити як допомогу трьом сільським “Просвітам” кожної волості по 200 крб. кожній для придбання літератури. Всього передбачалось асигнувати 103800 крб. [50, арк. 151]. Подільська губерньська народна управа протягом 1918–1919 рр. допомогла книжками 124 “Просвітам” краю вартістю 5156 крб. 3 коп. [48, с. 25]. При цьому ці товариства становили менше половини існуючих в регіоні. Аналогічно вчинила Вінницька народна управа, внісши у кошторис на організацію позашкільної освіти допомогу сільським товариствам на книжки – кожному по 200 крб. [51, арк. 27]. Ця сума надавалася за умови, якщо діяльність просвітян не обмежиться виключно своїм селом, а й пошириться на сусідні.

Зі свого боку повітові органи влади також намагалися сприяти роботі товариств. Зокрема, на 1919 р. Вінницька повітова управа внесла у кошторис на організацію позашкільної освіти параграф, за яким виділялася допомога сільським “Просвітам” на літературу у розмірі 200 крб. кожному осередку. Усього заплановано асигнувати на вказані цілі 10000 крб. [51, арк. 27]. Ушицька повітова народна управа розробила кошторис видатків на позашкільну освіту у 1919 р., відповідно до якого у кожній волості надавалася допомога 3-м товариствам по 200 крб. на кожне. Допомога 30-ти осередкам, таким чином, становила 6000 крб. [52, арк. 4].

Не залишали без уваги проблеми просвітян й волосні земські структури. Так, з ухвал Стрижевського волосного земства Вінницького повіту на початку 1919 р. видно, що земці хотіли заснувати у кожному селі волості просвітницький осередок. При цьому асигновано на оренду приміщення для волосної “Просвіти” 2 тис. крб., на його умеблювання – 1 тис. крб., а також виділялася допомога кожному сільському осередку в розмірі 100 крб. [53, с. 3]. Більше того, при народних управах засновувалися фонди допомоги “Просвітам”. Зокрема, просвітяни с.Бондарівки Брацлавського повіту отримали від місцевої народної управи книги, картини тощо вартістю 1000 крб. [54, с. 24]. Лянцкорунська волосна народна рада ухвалила рішення про виділення 2000 крб. товариству “Просвіта” м-ка Лянцкорунь на потреби вищої початкової школи, яку воно відкривало [55, с. 4].

Життя вимагало об’єднання товариств. У такий спосіб можна було б допомагати один одному, радитися з того чи іншого питання тощо. Значення

такої співпраці зрозуміли, зокрема просвітяни Ушицького повіту, 67 товариств якого організували повітову спілку. Губернська “Просвіта”, зважаючи на важкі умови часу, допомогла спілці книжками, виділивши до 1000 примірників [21, с. 4].

Змістовна діяльність “Просвіт” була неможлива без власних приміщень. Мати свій будинок для культурно-освітньої роботи могло дозволити собі лише товариство зі стабільними прибутками, що було явищем доволі рідким. Тому поширювалася практика оренди приміщень. Крім цього, були випадки надання просвітянам кімнат чи будинків в користування без будь-яких умов. Для аналізу діяльності просвітницьких товариств вагоме значення мають статистичні дані, надані часописом “Життя Поділля”. Так, дослідники мають можливість ознайомитися із здобутками просвітян товариства с. Удріївці Кам’янецького повіту, організованого колишнім учителем А.Юрчиніним. Заходами місцевої “Просвіти” був відкритий Народний Дім, який містився у будинку площею 20 сажнів у довжину і 5 сажнів – у ширину (1 сажень=2,1336 м), придбаний на власні кошти. В ньому розпочали роботу дитячий садок на 75 дітей, музей давніх речей (старожитностей) та театр, розрахований на 250 глядачів. Окрім цього, здобутком просвітян був великий національний хор, яким керував С.Дудік. Від нового року ним було влаштовано 1 концерт і 5 вистав: “Простак”, “Пан Штукаревич”, “Бурлак”, “Бувальщина” та “Наймичка” [56, с. 4]. Як бачимо, діяльність окремих просвітницьких осередків була досить змістовною і плідною.

Таким чином, важливим для розуміння діяльності просвітницьких організацій є використання статистичних даних. Їх аналіз дозволяє простежити успіхи і недоліки у роботі сільських товариств Подільської губернії. Зокрема, діяльність “Просвіт” краю залежала від місцевих умов, а саме підтримки органів влади. Як наслідок, окремі осередки досягли відчутних здобутків у своїй роботі.

Список використаних джерел та літератури

1. Середяк, А. Товариство “Просвіта” в період першої світової війни, визвольних змагань українського народу і їх поразки (1914–1928) / А. Середяк // Нарис історії “Просвіти”. – Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993. – С. 42-52; Середяк, А. Товариство “Просвіта” за межами Галичини / А. Середяк // Там само. – С.64-74.

2. Лисенко, О. В. “Просвіти” у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Лисенко Олександр Васильович. – К., 1998. – 169 с.

3. Євселевський, Л. І. “Просвіта” в Наддніпрянській Україні: історичний нарис / Л. І.Євселевський, С. Я. Фарина. – К.: Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка, 1993. – 128 с.; Фарина, С. Я. Роль “Просвіт” в українському національно-культурному русі на початку ХХ століття.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Фарина Сергій Якович. – Кременчук, 1993. – 233 с.

4. Герман, О. М. Діяльність товариства “Просвіта” на Поділлі наприкінці ХІХ і в першій половині ХХ століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Герман Олег Михайлович. – Чернівці, 1995. – 228 с.

5. Кравчук, Л. В. Культуротворча діяльність та просвітницький рух в період Української державності 1917–1920 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Кравчук Леонід Васильович. – Чернівці, 1996. – 23 с.

6. Масюк, С. О. Діяльність товариств “Просвіта” в Україні (березень 1917–1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Масюк Світлана Олександрівна. – К., 1997. – 143 с.

7. Осташко, Т. Товариство “Просвіта” – осередки українського національно-освітнього руху за доби Центральної Ради / Т. Осташко // Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради): Матеріали наук. конф., 20 березня 1997 р. / В. А. Смолій (ред.), НАН України, Ін-т історії України. – К., 1997. – Ч. 2. – С. 272-280.

8. Малюта, О. В. Шляхи, політи кров’ю. Про діяльність осередків подільського товариства “Просвіта” в першій половині ХХ століття / О. В. Малюта // “Просвіта”: історія та сучасність (1868–1998): зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка / упоряд. ред. В. Герман. – К.: “Просвіта”; “Веселка”, 1998. – С. 329-332; Малюта, О. В. “Просвіта” у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Малюта О. В. – К., 2005. – 20 с.

9. Лозовий, В. “Просвіта” на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської “Просвіти”. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільське міське тов-во “Просвіта”; Історико-культурологічне Подільське братство, 1996. – С. 28-40.

10. Нестеренко, В. А. Діяльність товариства “Просвіта” на початку 20-х років на Поділлі / В. А. Нестеренко // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: Науковий збірник, присвячений 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького (Ред. кол.: Баженов Л. В. (відп. ред.) та ін.). – Кам’янець-Подільський: Доля, 1995. – С. 158-160.

11. Дописи // Нова Рада. – 1917. – № 48. – 27 травня.

12. З’їзд “Просвіт” // Народна воля. – 1917. – № 115. – 5 жовтня / 22 вересня.

13. По Україні // Народна воля. – 1917. – № 27. – 14 липня / 1 липня.

14. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 10. – С.20-23.

15. Ківшар, Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.) / Т. Ківшар. – К.: Логос, 1996. – 344 с.

16. Постернак, С. Із історії освітнього руху на Україні (за часи революції 1917–1919 рр.) / С. Постернак. – К.: Печатня Видавничого Товариства “Друкар”, 1920. – 128 с.

17. Ряппо, Я. Просвещение на Украине в годы революции / Я. Ряппо // Путь Просвещения (Харьков). – 1922. – № 6. – С. 1-32.

18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2201, оп. 2, спр. 375, 70 арк.

19. Місцева хроніка // Життя Поділля. – 1918. – № 11. – 28 грудня.

20. По Поділлі // Життя Поділля. – 1919. – № 59. – 28 лютого.

21. З життя “Просвіт” // Життя Поділля. – 1919. – № 80. – 25 березня.

22. Просвіти і просвітня праця // Життя Поділля. – 1919. – № 90. – 5 квітня;

- Просвіти і їх діяльність // Життя Поділля. – 1919. – № 106. – 29 квітня; Розовик, Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920): Монографія / Д. Ф. Розовик. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. – 311 с.
23. Вісти з краю // Нова Рада. – 1917. – № 58. – 8 червня.
  24. Дописи // Нова Рада. – 1918. – № 218. – 21 (8) листопада.
  25. З життя “Просвіт” // Життя Поділля. – 1919. – № 71. – 14 березня.
  26. Дописи // Нова Рада. – 1917. – № 82. – 7 липня.; Державний архів Київської області, ф. 1239, спр. 224, оп. 5, 75 арк.
  27. По селах України // Світова Зірниця. – 1917. – № 6. – 30 червня.
  28. З життя “Просвіт” // Життя Поділля. – 1919. – № 31. – 25 січня; З життя “Просвіт” // Життя Поділля. – 1919. – № 40. – 5 лютого.
  29. Державний архів Вінницької області, ф. р.-841, оп. 1, спр. 10, 163 арк.
  30. Вісти з краю // Нова Рада. – 1917. – № 72. – 24 червня.
  31. Вісти з краю // Нова Рада. – 1917. – № 121. – 25 серпня.
  32. ЦДАВО України, ф. 1113, оп. 1, спр. 38.
  33. Соломонова, Т. Р. Книговидавнича діяльність подільських “Просвіт” на початку ХХ ст. / Т. Р. Соломонова // Поділля у контексті української історії / Ред. кол.: Лойко О. Г. (відп. редактор) та ін. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет, 2001. – с. 145-148.
  34. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 23. – 12 грудня.
  35. По Україні // Народна воля. – 1917. – № 130. – 23 жовтня / 10 жовтня.
  36. Животко, А. Просвіта і діти / А. Животко // Село. – 1918. – № 38-39. – 5 жовтня.
  37. З життя “Просвіт” // Життя Поділля. – 1919. – № 41. – 6 лютого.
  38. Пижик, А. М. Культурно-просвітня діяльність уряду УНР в період Директорії: Брошура. / А. М. Пижик. – К.: Четверта хвиля, 1998. – 36 с.
  39. По Україні // Нова Рада. – 1919. – № 20. – 29 (16) січня.
  40. ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 157, 52 арк.
  41. Телячий, Ю. В. Культурно-освітнє життя Поділля в період Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.): з хроніки подій / Ю. В. Телячий // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіном, 2006. – Т. 6: Матеріали другого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у ХVІІІ – на початку ХХ ст.”. – С. 3-9.
  42. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 367, 185 арк.
  43. Доклади Подільської Губернської Народної Управи. – Кам’янець-Подільський: Друкарня Подільського Губернського правління, 1918. – 119 с.
  44. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 2, 243 арк.
  45. Плінський, В. Товариство “Просвіта” в селі Женишківцях / В. Плінський // Село. – 1918. – 28 серпня. – № 28-29.
  46. По району // Подольська мисль. – 1918. – № 69.
  47. ЦДАВО України, ф. 538, оп. 1, спр. 33.
  48. З життя Подільського Губерняльного Земства // Село. – 1919. – № 6. – 15 лютого.
  49. ЦДАВО України, ф. 1113, оп. 1, спр. 10, 94 арк.
  50. Державний архів Хмельницької області, ф. р.-260, оп. 1, спр. 5, 348 арк.

51. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 193, 33 арк.
52. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 194, 7 арк.
53. По Україні // Нова Рада. – 1919. – № 19. – 28 (15) січня.
54. З життя “Просвіт” на Поділля // Село. – 1919. – № 3.
55. Дописи // Життя Поділля. – 1918. – № 9. – 26 грудня.
56. По провінції // Життя Поділля. – 1919. – № 113. – 9 травня.

Gennady Kucherov

Activities rural “Prosvits” Podolia statistical data (1917–1919)

In the article the issues of rural “Prosvits” Podolia in the 1917–1919 bien-nium. Through the lens of statistics. In particular traced the formation of partnerships, their number in some counties and the province as a whole. Special attention is devoted to the time of the Directory of the UPR, when any favorable conditions for the development of education.

A large amount of statistical information applies to rural financial activities “Prosvits” in the days of the Central Rada, Hetman Skoropadsky, UNR Directory. It was found that companies work completely dependent on their financial capabilities, especially prosvityanamy from paying membership fees. In societies activities largely influenced by local conditions. “Prosvits” staged various events to increase its budget. And spending money only when needed.

One of the main tasks that stand before the village “Prosvits” was the discovery of their own libraries or libraries, reading rooms, purchase of literature and periodicals, since it does not require significant financial costs. The publication presents statistics on the number of books, periodicals, some cells.

As can be seen from the article, rural “Prosvits” land systematically engaged in charitable activities. Through educational activities provided to help the needy, educational institutions, preschools, etc.

Significant statistical material seen in the context of helping rural branches with local authorities, NGOs and citizens. In 1917–1918 “Prosvits” could rely largely on moral support from the state, because of the difficult financial situation, problems with state she could not give them a significant monetary assistance in the implementation of cultural and educational work. During Directorate authorities tried to facilitate the work of “Prosvits” at all levels: from the parish to the state. Systematically it allocated funds for educational activities. Gradually the prevailing conditions for companies association in unions.

Keywords: “Prosvits”, prosvityany, activity, company, center, help, statistics.

Г.Г.Кучеров

Деятельность сельских “Просвит” Подольской губернии в статистических данных (1917–1919 гг.)

В статье исследуются вопросы деятельности сельских “Просвит” Подольской губернии в 1917–1919 гг. через призму статистических источников. В частности прослежен процесс образования обществ, их коли-

чество в отдельных уездах и губернии в целом. Особое внимание уделено эпохе Директории УНР, когда возникли благоприятные условия для развития просвещения.

Большой объем статистических сведений касается финансовой деятельности сельских ячеек “Просвиты” во времена Центральной Рады, гетманата П.Скоропадского, Директории УНР. Выяснено, что работа обществ полностью зависела от их финансовых возможностей, особенно от уплаты просвитами членских взносов. На деятельность обществ в значительной степени влияли местные условия. “Просвиты” устраивали различные мероприятия, чтобы увеличить свой бюджет. И тратили средства только при необходимости.

Одной из главных задач, которая стояла перед сельскими “Просвитами”, было открытие собственных библиотек или библиотек-читален, приобретение литературы и периодических изданий, поскольку это не требовало значительных финансовых затрат. В публикации представлены статистические данные о количестве книг, периодических изданий в некоторых ячейках.

Установлено, что сельские ячейки “Просвиты” края систематически занимались благотворительной деятельностью. За счет просветительских мероприятий оказывалась помощь нуждающимся, образовательным учреждениям, дошкольным учреждениям и тому подобное.

Значительный статистический материал использовано для выяснения помощи сельским просвитами со стороны местных органов власти, самоуправления и отдельных граждан. В 1917–1918 гг. “Просвиты” могли полагаться в основном на моральную поддержку государства, поскольку через тяжелое финансовое состояние, проблемы с созданием государства она не могла оказать им существенной денежной помощи в осуществлении культурно-просветительской работы. Во времена Директории власть пыталась содействовать работе “Просвит” на всех уровнях: от волостного до государственного. Систематически она выделяла средства на просветительскую деятельность. Постепенно сложились условия для объединения обществ в союзы.

Ключевые слова: “Просвита”, просветители, деятельность, общество, центр, помощь, статистические данные.

Одержано 18 червня 2015 року